

Frane BUŠKARIOL

PRILOZI POZNAVANJU PROŠLOSTI OTOKA VISA
OD 5. DO 15. STOLJEĆA

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE ISLAND OF VIS
FROM THE 5th TO THE 15th CENTURY

UDK: 904 (497.5 Vis) "4/11"

904 : 726.54 (497.5 Vis) "11/17"

Izvorni znanstveni članak

Autor u prvom dijelu svog rada nabraja kasnoantičke predmete nađene na otoku Visu. Naglašava važnost dviju kamenih posuda za blagoslovljenu vodu iz zbirke Dojmi, kao prvih predmeta koji upućuju na postojanje jednog starokršćanskog objekta na otoku. Ističe važnost villa rustica, koje uslijed gubljenja političke i prometne važnosti Isse, postaju glavni nositelji gospodarstva na otoku. U procesu razvoja tih stambeno-gospodarskih objekata, autor vidi i postanak dvaju viških srednjovjekovnih sela: Velog sela i Dibjeg sela.

Nadalje on pregledno donosi dokumente iz kojih se vide političke mijene tijekom čitavog srednjeg vijeka na otoku do kraja 15. st. Iznosi i svoje viđenje etimologije imena mjesta Komiže.

U drugom dijelu rada opisuje viške crkvice sv. Nikola - Muster iznad Komiže, sv. Mihovil iznad Komiže, Sv. Duh na Humu, sv. Vid iznad sela Marine zemje, sv. Nikola u Dolu, sv. Marija u Podselju, sv. Juraj u Visu; također donosi pisane povijesne izvore gdje se spominju.

Složena metodologija modernih povijesnih znanosti uspjela je rekonstruirati bitne dijelove povijesti i kulture najstarijega žarišta antičke kulture u ovome dijelu Mediterana, antičke Isse na otoku Visu.¹ Istraživanja jasno oslikavaju prostorne koncepte organizacije grada. Teatar, nekropole, terme, forum, trijem,

¹ Kao ishodišni rad za upoznavanje arheološke problematike otoka Visa preporučuje se djelo B. GABRIČEVIĆ, *Antički spomenici otoka Visa, u Viški spomenici*, 1968. Ondje se čitatelj može upoznati i s ostalom literaturom s ovog područja.

ulice, bedemi, stambene zgrade, sve su to dijelovi gradskog organizma koji je pulsirao tijekom nekoliko stoljeća. Slijed događanja i položaj na istočnojadranskoj povijesnoj pozornici utjecali su na pojačano zanimanje antičkih pisaca za ovaj grad, tako da danas možemo rekonstruirati i neke druge aspekte kulturnog života.²

Okolnosti prestanka života na brežuljku Gradina prekrivene su stoljetnom tajnom. Nekoliko je autora pokušalo objasniti sudbinu grada u vrijeme velikih etničkih previranja i seoba. Zagovaranje teorije da su Goti bili ti koji su tijekom 6. stoljeća razrušili grad ili izravno odbacivanje te teorije, su metode kojima se za sada moderna znanost ne smije služiti, jer nikakvih dokaza ni za jednu od ovih dviju teorija nema.³

Kasnoantičko i ranosrednjovjekovno razdoblje otoka vrlo su oskudno, gotovo zanemarivo, dokumentirani. Jednako je nesrazmjern broj arheoloških spomenika mlađih od 4. st. n. e. u odnosu na spomenike helenističkog razdoblja.

Prilikom Zanellinih istraživanja teatra koncem 19. stoljeća, u kanalu orkestre slučajno je pronađen jedan novčić Valentijana III.⁴

U Zbirci Dojmi nekoć se nalazila svjetiljka (Sl. 1), proizvedena u sjevernoafričkim radionicama, koji tip je naročito često upotrebljavan tijekom ranokršćanskog razdoblja.⁵

U Arheološkome muzeju u Splitu nalazi se i zlatni novac bizantskog cara Leoncija I. (Sl. 2) za koji nemamo preciznih podataka o okolnostima nalaza, ali smijemo pretpostavljati da je nađen na Visu.⁶

² G. NOVAK, *Vis I*, 1961 (u daljnjem tekstu: Novak, *Vis*), str. 16, 25, 26, 30, 32, 38, 44, 46, 61, 65.

³ Pregled literature ovih polariziranih mišljenja donosi G. NOVAK, *n. dj.*, str. 71, bilj. 140.

⁴ A. ZANELLA, *Teatro romano a Lissa*, *Bulletino di archeologia e storia dalmata* (u daljnjem tekstu: *Bull. dalm.*), XVI, str. 83-84.

⁵ Vidi arhivski spis Arheološkog muzeja u Splitu, broj M. 34/1931. Tu se u Abramićevu popisu umjetnina Zbirke Dojmi, u skupini IV spominje. *1 altchristliche Lampe mit Brustbild*. Svjetiljku prepoznamo i na fotografiji dijela zbirke Dojmi u fototeci AMS. Svjetiljka na gornjoj središnjoj plohi ima 2 nesimetrično postavljena otvora za dolijevanje ulja, te plitak, malo oštećen reljef ženskog lika, prikazanog do malo ispod grudi. Na 2 lučna rubna polja postavljena oko središnje plohe, izmjenično se pojavljuju sljedeći motivi: četverostruka koncentrična kružnica, četverostruki V-ukras unutar kojegaje točkastim ubodima izvedena pletenica te dvostruka koncentrična kružnica oko koje je zrakasto raspoređeno 6 malih lučnih potkova.

⁶ Kataloški broj novca je AMS 2809. Otkupljen je zajedno s dijelom Zbirke Zanella. Pretpostavka da je bio integralni dio Zbirke dakako ne isključuje neku drugu mogućnost dospjeća ili nalaza. Na podacima zahvaljujem prof. Ivanu Maroviću iz AMS-a.

U već spomenutoj zbirci Dojmi nalazile su se i dvije kamene posude za blagoslovljenu vodu, jedna neukrašena, a druga ukrašena plitkim reljefom s prikazom orla raširenih krila i s trima plastičnim rozetama (Sl. 3).⁷ Orao izvedbom i oblikom neobično podsjeća na orlove s ploče oltarne pregrade u Dabravini,⁸ tako da - uzevši ipak s ponešto rezerve rustičnost rada budući da ne raspoložemo spomenikom - ovaj spomenik možemo datirati u 6. stoljeće. Može se samo nagađati iz koje viške crkve potječe ovaj spomenik, no valja naglasiti njegovu važnost, budući da je to dosad prvi znak o postojanju kršćanskoga kulturnog objekta na području otoka Visa prije dolaska Hrvata.

Kvantitativni odnosi nisu bitno izmijenjeni ni istraživanjem nekropole Vlaška njiva godine 1983. Otkriveno je nekoliko skeletnih grobova, koji su, sudeći prema položaju i u odnosu na ostale ukope, najmlađi na ovom lokalitetu, te se mogu datirati od 2. stoljeća n. e. pa dalje. Budući da su uglavnom bez priloga, nije moguće upotrijebiti uobičajene metode komparativnih kronologija i datacija. Spomena vrijedan je slučaj nalaz brončane fibule u obliku životinje (Sl. 4). Neki autori u obliku prepoznaju jelena, ali ja bih ga radije interpretirao kao kozu.⁹ Na žalost, fibula nije pronađena u kontekstu groba. Mehanizam za pričvršćivanje na tekstil nekoć je bio repariran, te je fibula nakon toga bila još neko vrijeme u upotrebi. Budući da su na dalmatinskoj obali ovakve fibule u upotrebi od druge polovice 6. stoljeća pa do polovice 7. stoljeća n. e., a vjerujući znanstvenim hipotezama koje Salonu određuju kao radioničko središte za izradu ovakvog tipa nakita,¹⁰ smije se nešto određenije kazati o ovom primjerku. Kronika splitskog arhidakona Tome spominje stanovnike razrušenog Solina koji su pobjegli na srednjodalmatinske otoke.¹¹ Gotovo je sigurno da su u vrijeme te avarsko-slavenske najezde radioničke djelatnosti zamrle.¹² Te okolnosti daju stoga, prilično stvarne uvjete za dataciju upotrebe i gubitka viškog primjerka.

⁷ U muzejskom citiranom spisu (vidi: bilješka 5) Abramić odvaja VI. skupinu predmeta, gdje na prva dva mjesta navodi: *1 Steinernes Weihwasserbecken (mittelalterlich) 14 cm hoch, durchm. 20 cm, mit Vogel (Adler) und 3 Rosetten in Relief - ein zweites ähnliches, ohne Schmuck, 14 cm hoch, durchm. 17 cm* Na sačuvanoj fotografiji iz fototeke AMS-a dijelom je vidljiv oblik i način ukrašavanja spomenute posude. Valjkasta je oblika, sa 4 bočna okomita rebra. Postavljena je na prstenastu bazu koja je ukrašena na isti način kao i bočna rebra, nizom reljefnih pravokutnih piramidica. Zbog kuta snimke ne vidi se oblik rozeta.

⁸ Đ. BASLER, *Arhitektura kasnoantičkog doba u BiH*, 1972, str. 79, sl. 67.

⁹ Za analogije vidi: Z. VINSKI, *Kasnoantički starosjedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog supstrata*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (u daljnjem tekstu Vjesnik dalm.) sv. LXIX, str. 18. T. X, 14. Viška fibula slikovno je objavljena na naslovnoj strani *Obavijesti HAD-a*, XVI (1985), br. 1.

¹⁰ Z. VINSKI, *n. dj.*, str. 19.

¹¹ V. RISMUNDO, *Kronika Tome Arhidakona*, 1960, str. 21.

¹² Isto, str. 22: "...građani ovdje bili pritisnuti oskudicom stvari..."

Sudbina je antičke Isse, kako je prije rečeno, prilično nejasna, no za njezino rasvjetljivanje mogu se upotrijebiti neke analogije s bolje istraženim područjima nekoć pod rimskim kulturnim utjecajem.

Razvojem Salone u prvim stoljećima naše ere, Issa gubi na značenju u lučko-prometnom i političkom smislu.¹³ Time je neposredno usmjerena na proizvodnju za vlastite potrebe, što ujedno znači i početak odumiranja ekonomije. To uvjetuje i pojavu drukčijeg urbanističkog modela, prisutnog u gotovo svim perifernim područjima Rimskoga Carstva 3. stoljeća. Nositelj života postaje *villa rustica*, gospodarsko-stambeni sklop zgrada koji u današnjem smislu života odgovara zaselcima i komšilucima. Takvi su arheološki objekti na Visu zapaženi na nekoliko mjesta, u Zlo polju, Tihobraće polju, Velom polju, Vinom polju, Poljicama, Podšpilju, u okolici Komiže, u viškoj uvali itd., ali ni jedan nije sustavno istražen.¹⁴ Objekt ovog tipa privredno je vrlo rijetko specijaliziran, konstitucija mu je uglavnom takva da zadovoljava što je moguće više vlastitih potreba. S vremenom se pojedini objekti izdvajaju zbog ekonomski racionalnih razloga (količina i plodnost zemlje, položaj, komunikacije i sl.). U takvom procesu možemo možda sagledati i postanak dvaju naseobinskih srednjovjekovnih formacija u unutrašnjosti otoka, Velog Sela i Dibjeg Sela,¹⁵ poznatih isključivo na temelju legendi i izoliranih arhivskih izvještaja. Uz ova, spominju se i druga naselja kao primjerice, Dol,¹⁶ Marine Zemje itd. Vrlo je vjerojatno da je Velo Selo teritorijalno i ekonomski nadmašivalo ostale. Tako, na primjer postoji legenda koja kaže da za stanovnike Velog Sela nisu bila dovoljna ni tri pečena vola za jedan obrok.

Drukčiji karakter postanka imaju razni strateški punktovi, koji povijesnim procesom mogu prerasti u naseobinski kompleks. Na otoku Svetom Andriji takav se proces nije u potpunosti odigrao, došlo je do određenog položajnog pomaka.

Gusari Arapi, tzv. *Katalani* i razne druge slične skupine još su jedan od razloga naseljavanja unutrašnjosti otoka. Opasnosti koje uglavnom prijete s mora utjecale su na biranje zaklonjenih mjesta u unutrašnjosti otoka.

Ne smiju se izostaviti ni religijske promjene, nastale afirmacijom kršćanstva. Politika supstitucije svetih mjesta predkršćanskih religija uklapa se u politiku kršćanstva. Usto, prisutan je još jedan racionalni razlog, a to je obilje građevinskog materijala iz prethodnih razdoblja. Na taj način nastaje većina

¹³ NOVAK, *Vis*, str. 64 i dalje.

¹⁴ Dokumentacija s ovih rekognosciranja čuva se u AMS-u.

¹⁵ NOVAK, *Vis*, str. 76.

¹⁶ C. FISKOVIĆ, *Spomenici otoka Visa od IX do XIX stoljeća*, Viški spomenici, 1968, str. 111.

crkvice na osami, kao stanovit znak nastavka života nad ostacima koji su prethodili. Veća naseobinska središta dobivaju vlastiti sakralni objekt. Nije nevjerojatno da se ispod današnje crkve sv. Marije u Podseldju nalazi bar jedan objekt iz ranijih kršćanskih epoha, ali za sada za to, osim opće teze o kontinuitetu, nema nikakvih materijalnih potvrda.

Ako izuzmemo relativno brojnu arhivsku građu koja se počinje učestalije javljati od 14. st., ranije pisane vijesti o otoku Visu zaista su rijetke. Bizantski car Konstantin Porfirogenet polovicom 10. stoljeća u svojem djelu *De administrando imperio* kaže: ... *ima i drugih otoka kojima ne vladaju Neretljani, i to Hoara (Sušac), otok Ies (Vis) i Lastobon (Lastovo)*...¹⁷ Zanimljivo je ovdje da Hvar i Vis nemaju iste gospodare.

Ivan Đakon, tajnik i kroničar dužda Petra II. Orseola koncem 10. stoljeća prati pohod Mlečana na jadranske otoke. Tom prilikom je šest naoružanih lađa, na čelu s stanovitim Badovarijem zvanim Bragadin, napalo hrvatski grad zvan Issa, te zarobilo veći broj zarobljenika obaju spolova.¹⁸

No, kada se godine 1050. osniva benediktinska zadužbina na Biševu, dozvolu za njeno osnivanje kao administrativno-upravni organ izdaje jedan neretljanski knez.¹⁹ Iz toga moramo zaključiti da su se znatno promijenile prilike u političkoj sudbini viškog arhipelaga u prvoj polovici 11. stoljeća. Za preciznije određenje međutim nema dovoljno podataka.

Mlečani zauzimaju otoke Hvar i Vis, te ih administrativno dodjeluju zadarskome knezu Petru. On godine 1145. za svojega namjesnika određuje Guhalisa, a upravno središte postaje Hvar.²⁰ Tu leže korijeni kasnijeg vjekovnog političkog zajedništva ovih dvaju otoka, a istodobno i upravne podređenosti otoka Visa Hvaru.

U dokumentima iz 13. stoljeća prvi se put spominje toponim Komiža, i to u obliku *Uaccameca*.²¹ Autori su skloni čitanju tog toponima u obliku *Kameza*,²² dajući mu na taj način predindoevropsku starost. Sklon sam vidjeti u tom obliku iskrivljeno *Camissa*, također predindoevropski toponim, koji se može zgodno suprotstaviti drugom toponimu na otoku, također predindoevropskom *Issa*, na koji način se dobiva jedna argumentiranija sintagma (kao npr. *Larissa*, *Antissa*, itd.).

¹⁷ Korišten je prijevod G. Novaka, *Vis*, str. 75.

¹⁸ Isto.

¹⁹ N. BARADA, *Dinastičko pitanje i Hrvatska XI stoljeća*, Vjesnik dalm. L, str. 177-195.

²⁰ NOVAK, *Vis*, str. 76.

²¹ Isto.

²² Isto. Novak kaže: ...*Hrvati su staro, vjerojatno još preindoevropsko ime Kameza zadržali*...

Darovnica kralja Andrije iz godine 1222. kojom se krčkim kneževima Henriku i Servidonu daruju neki dalmatinski otoci (među kojima je i Hvar), uzrok je mišljenju da je ista sudbina zadesila i Vis.²³ Potrebno je, međutim, napomenuti da se ondje izričito ne spominje ni jedan otok viškog arhipelaga. Veličina ne može biti zadovoljavajući argument za objašnjenje, budući da se spominje primjerice Lastovo, teritorijalno znatno manje od Visa.

Bela IV. brojnim beneficijama godine 1244. Daruje obitelj Đivića. Taj dokument²⁴ tiče se neposredno prošlosti Visa, budući da su iz tog starog roda poslije proistekle najuglednije obitelji hvarsko-viške komune: Jakša, Hektorović i Lucić. Stečeni privilegiji Đivićima potkrijepljuju i teritorijalne pretenzije. Prvi su na udaru benediktinci s Biševa, prisiljeni da se godine 1258. stave pod zaštitu Manfreda Tarentskog, sina cara Fridrika, namjesnika sicilskog kralja Konrada.²⁵

Biševsku autonomiju unutar hvarsko-viške komune uspijeva izboriti opat Prodan, u sudskom sporu kojemu je povod hvatanje lovnih sokolova 1289. godine.²⁶

Jedan dokument iz 1308. godine²⁷ iznimno je značajan za poznavanje političkog uređenja komune, a istodobno objašnjava i funkcioniranje administrativnog aparata. Saznajemo da postoji poseban viški sudac, *iudex Lissae*, koji rješava sporove ograničene vrijednosti. Spominje se i *gastalad*, neka vrsta upravitelja redarstvene službe, na čelu grupe *poščika*, redara, među kojima jedan ima titulu ili čin kapetana.

Komuna je davala u zakup javne zemlje, javne funkcije pa i pravo na ribolov. Zakupnine su bile godišnje, a morale su se isplatiti do Vele Gospe,²⁸ što je dokaz više o značenju zaštitnice najvećeg naselja na otoku.

Ugarsko-hrvatski kralj Ludovik I. godine 1358. sklapa u Zadru mir s Venecijom. Tim mirom pod njegovu vlast potpadaju otoci Hvar i Vis,²⁹ a nakon njegove smrti ove otoke zajedno s drugim dijelovima Dalmacije preuzima bosanski kralj Tvrtko.³⁰ Njegov nasljednik Stjepan Dabiša sklapa godine 1393. mir s Ludovikovim nasljednikom Žigmundom, te mu vraća natrag Dalmaciju i otoke.³¹ Na taj način za stanovit broj godina Vis dolazi

²³ Isto, str. 78.

²⁴ T. SMIČIKLAS, *Codex Diplomaticus* (dalje: *C D*) sv. IV str. 151-152; FARLATI, *Illyricum Sacrum*, sv. IV, str. 247.

²⁵ SMIČIKLAS, *C D*, V, 98.

²⁶ SMIČIKLAS, *C D*, VI, 651-652; Farlati, *n. dj.*, str. 249.

²⁷ SMIČIKLAS, *C D*, VIII, 163-164.

²⁸ NOVAK, *Vis*, str. 89.

²⁹ F. ŠIŠIĆ, *Pregled povijesti hrvatskog naroda*, 1975, str. 216.

³⁰ NOVAK, *n. dj.*, str. 90.

³¹ Isto.

pod vlast bosanskog vojvode Hrvoja. Sukobivši se sa Žigmundom godine 1414. Hrvoje gubi sva prava, a srednjodalmatinske otoke preuzima kralj Ladislav Napuljski, isti onaj koji je još godine 1409. predao Veneciji sva prava na Dalmaciju za 100.000 dukata.³²

Venecija godine 1420. oružjem preuzima vlast na svojim posjedima. Izuzetak su hvarsko-viška, korčulanska i bračka komuna, koje se Veneciji predaju dobrovoljno.³³ U vrijeme venecijanske uprave, hvarsko-viška komuna zadržava čitav pravno-administrativni aparat koji je i prije imala.³⁴ Tijekom 15. st. počinju se buniti pučani, želeći udio u vlasti, stalno sukobljeni s plemićima oko poslova upravljanja komunom.³⁵

Koncem 15. stoljeća na čitavoj se jadranskoj obali počinju odigravati novi urbanističko-migracijski procesi. Utvrđena naselja mahom se organiziraju uz obalu. Na Visu plemići osobito rado grade utvrde i ljetnikovce u uvali Sv. Jurja.³⁶ Velo Selo kao središte otoka prestaje postojati godine 1483. kao posljedica sukoba između Venecije i Ferrare. Napuljsko-aragonska vojska, saveznici grada Ferrare, napala je, opljačkala i zapalila to najveće otočno naselje.³⁷ Nešto iskrivljena uspomena na taj događaj sačuvala se i do naših dana u narodnoj pjesmi, gdje pijetao bezuspješno pokušava s krova crkve izmijeniti sudbinu naselja:

*Kukuriku, Velo Selo,
za tri dana neveselo!
Doće Turci Katalani,
Osta ćete svi poklani!*

Otprilike u isto vrijeme stanovnici napuštaju i Dibje Selo, te se spuštaju u komišku uvalu.³⁸

BIŠEVO

F. Radić ostavio je zgodan opis Biševa. “...otočić mal, da ne vaskolik pokriven vrlo dobrom težatnom debelom zemljom, koja slabo trpi od suše, jer i u sred ljeta za tihih vedrih noći padaju na nju obilne rose, da je otočić tolik i tako plodan, da u današnje doba može roditi na njemu 3 do 4 hiljade hektolitara

³² F. ŠIŠIĆ, *n. dj.*, str. 225.

³³ NOVAK, *n. dj.*, str. 91.

³⁴ Isto, str. 92-93.

³⁵ G. NOVAK, *Hvar*, 1924, str. 86.

³⁶ Analize čitavog niza stambenih zgrada na otoku Visu donosi C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 176-219.

³⁷ G. NOVAK, *Vis*, str. 103-104.

³⁸ Isto, str. 105.

vina, i ako ima još liephih pašnjaka i šumica, u kojima rastu bor i česmina, te grmlje ružmarin, zelenika, planika, mrtvika, leprika, smrča, trn, kupina itd. da na njemu izvrsno uspieva svako voće našeg podneblja i svako povrće, pa da se od davnih vremena spominje, da je oko njega bila obilata ribaština, navlaš tzv. plovuće ribe kao no ti srdjela, lokarada, skuša, minćuna, pa da će u ono davno doba pravo ribaštine bit svakako pripadalo Benediktincima, posjednicim otočića, a a se dandanas hvata oko njega poprieko oko 8000 barila srdjela, skuša i lokarada..."³⁹

U ispravi pape Aleksandra iz godine 1181. kaže se za samostan Sv. Silvestra da *...in insula Busi situm est.*⁴⁰ Ta benediktinska zadužbina osnovana je godine 1050., Ivan, sin Gaudija Grlice, o svom je trošku sagradio crkvu i posvetio je sv. Silvestru Papi, te je dozvolom neretljanskog kneza Berigoja predaje na upravu benediktinskoj opatiji sv. Marije na Tremitskim otocima.⁴¹ Biševska se zadužbina u dokumentima iz godine 1145. spominje kao samostalna, s vlastitim opatom na čelu.⁴² Papa Aleksandar godine 1181. oslobađa samostan od svih daća i desetine, priznavajući i posjede crkve sv. Mihovila na Visu, crkve sv. Nikole iznad Komiže i crkve sv. Silvestra u Splitu.⁴³ U kasnijim dokumentima spominju se i drugi opati, primjerice, već spomenuti Prodan, osoba zaslužna za stjecanje potpune autonomije unutar hvarsko-viške komune, postigavši to sudskim sporom o lovnim sokolovima, uhvaćenima na Biševu.⁴⁴ Veza između biševskoga samostana i nešto kasnije osnovanog samostana sv. Nikole iznad Komiže zasad je još zamagljena nedovoljnom količinom dokumenata.⁴⁵ Prema njima, polovicom 15. stoljeća postoje oba samostana, ali upravno identificirani kao jedna jedinica. Arheolog amater J. Marinković iz Komiže, netočno interpretirajući tobožnju godinu gradnje Mustera iznad Komiže, pretpostavlja da su benediktinci s Biševa godine 840. pobjegli pred *arapskim zulumom* na Vis.⁴⁶ Farlati kao razlog preseljenja navodi prenapučenost, te kao argument tome navodi nalaz danas nestale ploče na kojoj se navodno spominje 80 biševskih redovnika.⁴⁷ Prema dokumentima,

³⁹ F. RADIĆ, *Starinske crkve i samostani hrvatskih Benediktinaca kod Komiže na otoku Visu i na susjednom otočiću Biševu*, Starohrvatska prosvjeta sv. II, 1896, str. 159.

⁴⁰ SMIČIKLAS, *C D*, II, 173-174; FARLATI, *n. dj.*, 243-244.

⁴¹ BARADA, *n. dj.* (19), str. 177; NOVAK, *n. dj.*, str. 76.

⁴² I. OSTOJIC, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, str. 375.

⁴³ Vidi bilješku br. 39.

⁴⁴ Vidi bilješku br. 26.

⁴⁵ SMIČIKLAS, *C D*, V, 98; *C D*, VI, 267.

⁴⁶ J. MARINKOVIĆ, *Na otoku Svecu kod Komiže*, Narodni list, 1895, br. 36.

⁴⁷ FARLATI, *n. dj.* (24), 262. O nalasku ploče vidi izvještaj Anonima u: G. GELCICH, *Dalmazia-Documenti*, str. 64-65. Tekst je navodno glasilo: *SILVESTER ABAS OCTAGINTA MONACHORUM*.

biševski i komiški samostan od polovice 13. stoljeća imaju zajedničkog opata.⁴⁸

Ostaci crkve Ivana, sina Gaudijeva, i danas se vide, ali znatno izmijenjeni tijekom vjekova.⁴⁹ Komplicirana konstrukcija na sjevernoj strani, s iznimno širokim, nepotrebno jakim kontraforima može služiti kao argument teoriji da je crkva izgrađena na ostacima starijega fortifikacijskog ili sakralnog objekta, ali tu zagonetku mogu riješiti jedino arheološko-konzervatorski radovi. Neki u ovim niskim kontraforima vide prilagođavanje objekta okolini, te kao povod gradnje uzimaju trenutačnu ugroženost zidova i svoda.⁵⁰ Unutrašnje dimenzije crkvice su 10,82 x 4,90.⁵¹ Bočni zidovi imaju tri lezene međusobno spojene lukovima, a preko gotičkog svoda spojene su u parove pojasnicama. Na polukružnoj apsidi nalazi se središnji prozorčić, možda ostatak nekadašnje Ivanove crkve. U bočnom zidu, nad prvom lezenom od vrata, kao abak je postavljen fragment natpisa nekog Ivana, možda čak onog sina Gaudijeva, po karakteru posvetni,⁵² a ne nadgrobni, kako kaže Novak.⁵³ U prijevodu glasi: *Sjeti se Gospode svog sluge Ivana...* Zapadno od apside, te južno od crkvice, nalaze se uglavnom pod zemljom ostaci i temelji nekadašnjeg samostana.⁵⁴

SAMOSTAN I CRKVA SV. NIKOLE ILI MUSTER IZNAD KOMIŽE

Ovaj arhitektonski kompleks nalazi se na slikovitom brežuljku iznad Komiže, okružen vinogradima, u neposrednoj blizini današnjega groblja. Na temelju ulomaka keramike razbacanih po obližnjim poljima, može se zaključiti da se na ovom mjestu nekoć nalazio i neki antički objekt.⁵⁵ Nije

⁴⁸ SMIČIKLAS, *C D*, VI, 267.

⁴⁹ Arhitektonske opise vidi u: C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 150-151.; F. RADIĆ, *n. dj.* (39), str. 158-159.; I. OSTOJIC, *n. dj.* (42), str. 376.

⁵⁰ C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16).

⁵¹ F. RADIĆ, *n. dj.* (39), str. 158. donosi arhitektonski snimak (tlocrt, presjeci).

⁵² B. GUŠIĆ, *Naše primorje (Histrojsko-geografska studija)*, Pomorski zbornik 1-2, 1962, str. 53 donosi fotografiju natpisa.

⁵³ NOVAK, *n. dj.* (20), str. 76.

⁵⁴ C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16). Ekipa AMS-a je rekognoscirala ovaj lokalitet godine 1982. Dokumentacija se čuva u AMS-u. Tom prilikom zabilježen je podatak o postojanju još lokaliteta na kojemu se navodno nalaze ostaci arhitekture, prema predaji jedne još starije crkve. Nadam se da ću u dogledno vrijeme moći još nešto više reći o ovom objektu.

⁵⁵ Kao dokaz mogu poslužiti: ulomak *tabulae ansatae* s reljefnim lisnatim ukrasom, uzidan uz južnu stranu crkvenog ulaza, te ulomak natpisa na kojem se čita: *ROCVLV BEM REV...*, uzidan ispod prozora. Za isti vidi C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 76-77.

isključeno da je na ovome mjestu nekoć bila i starija crkva, ali njezini tragovi nisu sačuvani.⁵⁶

Crkva sv. Nikole na ovome se mjestu prvi put spominje u dokumentima s kraja 12. stoljeća,⁵⁷ dok se samostan prvi put spominje u dokumentu iz druge polovice 13. stoljeća.⁵⁸ Tijekom stoljeća kompleks je doživio brojne preinake.

Romanička crkva je današnja lijeva bočna lađa. Već u 16. stoljeću je na sjevernoj strani proširena lađom gotičkog stila, u 17. stoljeću nadodana je sadašnja središnja velika barokna lađa, te poslije još dvije desne bočne lađe, što je cjelini dalo peterobrodni tlocrt.⁵⁹ Od romaničkih oblika 13. stoljeća do danas je sačuvan bačvasti svod sa 5 kamenih pojasnica koje izviru iz lezena. Nekoć je ove lezene povezivao zidni vijenac romaničke profilacije, koji je kasnijim pregradnjama razbijen. Pedesetih godina ovoga stoljeća zazidan je i romanički prozor, smješten u izvornoj potpuno okrugloj apsidi.⁶⁰

Zvonik, koji danas stoji nad prvim travejem romaničke crkve, stajao je na pročelju crkve i u 13. stoljeću. Tome svjedoče romanički svodovi, profilirani zidni vijenci i kameni zupci, koji su u funkciji konzola nosili drveni pod.

Pod pločnikom crkve nalazili su se grobovi. Jedan od nekadašnjih nadgrobni ploča spominje opata Radovana, koji je zabilježen i u dokumentima iz prve polovice 14. stoljeća. Ploča je danas uzidana u pločnik barokne lađe.⁶¹

Sačuvani su i tragovi nekadašnjeg samostana. Prije svega to je visoka kula na južnom dijelu kompleksa, s dovratnicima i doprozornicima romaničkog stila, kakve nalazimo i na sjevernim vratima. Na istočnom prozoru nalazi se i plitki reljef cvjetnog ukrasa. Romaničke starosti je i jugoistočni zid samostanskog kompleksa, sa danas zazidanim otvorima.⁶²

⁵⁶ C. FISKOVIĆ, *n. dj.*

⁵⁷ SMIČIKLAS, *C D*, 173-174.

⁵⁸ SMIČIKLAS, *C D*, IV, 250-251.

⁵⁹ Najiscrpniji opis uz arhitektonski snimak donosi C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 74-90. Donosi i fotografiju unutrašnjosti romaničke lađe.

⁶⁰ Isto, str. 76.

⁶¹ Sačuvani dio danas jedva vidljivog natpisa glasi: ... PVLXRVM FECIT ABATI RADOVANO ET . IBI IACET... Opat Radovan spominje se i u dokumentima: SMIČIKLAS, *C D*, VIII, 163, 306; *C D*, IX, 124. C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 86 ukazuje na nadgrobnu ploču sačuvanu na svom mjestu u pločniku romaničke lađe. Na toj je ploči plitko urezan štit s koso položenim mačem, po stilskim osobinama karakterističan oblik oružja 14. stoljeća, koji ima izuzetno brojne analogije na brojnim nadgrobni pločama, naročito u južnoj Dalmaciji.

⁶² C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 89.

CRKVA SV. MIHOVILA IZNAD KOMIŽE

Nalazi se uz cestu koja vodi iz Visa prema Komiži. Pedesetak metara istočnije vide se ostaci antičkog zida s obiljem ulomaka amfora i pitosa.⁶³

Crkva se spominje u dokumentima iz 12. stoljeća kao vlasništvo benediktinskog samostana na Biševu.⁶⁴

Postavljena je u smjeru istok - zapad. Na pročelju ima zidane dovratnike, te jedan mali okrugli prozor i dva četvrtasta. Na južnom unutrašnjem zidu su dvije lezene, koje prelaze u polukružne lukove, tvoreći 3 plitke udubine. U uglovima četverokutne apside nalaze se trompice, zbog prijelaza iz četverokutnog dijela u polukružni svod. Oltarna menza podignuta je na zidani četverokut. Crkva ima bačvasti svod.⁶⁵

Tijekom 14. stoljeća podignuta je preslica s impostima stupića izrazito romaničke profilacije.⁶⁶ Prema dokumentima, u 16. stoljeću ju je trebalo obnavljati. Možda su tim popravcima uklonjene i lezene na južnoj strani.⁶⁷

CRKVICA SV. DUHA NA HUMU

Nalazi se na visoravni neposredno ispod najvišeg vrha otoka. Položena je na živac kamen, gotovo u središnjem dijelu prehistorijske gradine,⁶⁸ na kojoj su rekognosciranjem otkriveni fragmenti ranobrončanodobne keramike.⁶⁹

Crkvice je rustično zidana, nema apsidu, pravokutnog je tlorisa (sl. 5).⁷⁰ Položena je u smjeru istok - zapad. Nekadašnja šira vrata s lučnim završetkom dozidavanjem su smanjena i sužena. Južno od dovratnika je mali četverokutni prozorčić, a sličan se nalazi i na južnom zidu.

Pokrivena je kamenim pločama, te ima oštar gotički svod. Zanimljivi su joj kontrafori, prošireni na čitavu duljinu pobočnih zidova. Možda je bilo

⁶³ Vidi fotodokumentaciju Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Dalmacije u Splitu te izvještaje s rekognosciranja u AMS-u.

⁶⁴ SMIČIKLAS, *C D*, II, 173-174.

⁶⁵ C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 71-74. U opisu donosi i arhitektonski snimak (tloris i presjek). F. RADIĆ, *n. dj.* (39), str. 157, ovu crkvu proglašava starijom od 11. stoljeća. Radić na tom mjestu također donosi arhitektonski snimak (tloris, presjeci i pročelja). C. FISKOVIĆ je na navedenom mjestu datira u 12. stoljeće.

⁶⁶ SMIČIKLAS, *C D*, IX, 124.

⁶⁷ C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 72.

⁶⁸ Gradina je prstenasto ograđena suhozidnim bedemom. Ne radi se o gomili, kao što kaže Fisković, vidi C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 119.

⁶⁹ Najznačajniji je ulomak oboda posude s X-drškom, izložen na izložbi *Issa - otok Vis u helenističko doba* u vitrini br. 1. Zahvaljujem kolegi Goranu Protiću iz AMS-a.

⁷⁰ Dimenzije su: 4,70 x 4,26 m. Vidi dokumentaciju s rekognosciranja u AMS-u.

potrebno učvrstiti zidove zbog čestih udara gromova,⁷¹ no nije isključeno da se u tim debljim zidovima - kontraforima zapravo krije neki drugi oblik, o čijem pravom karakteru je teško išta reći bez sustavnih istraživanja.

CRKVICA SV. VIDA IZNAD SELA MARINE ZEMJE

Prema shematizmu hvarske biskupije ova crkvice zajedno s crkvom sv. Nikole u Dolu pripada benediktincima.

Nalazi se na istoimenom vrhuncu. Položena u smjeru istok - zapad, ima gotički prelomljeni svod i okomiti prozorčić sred pročelja, iznad naknadno ubačene rozete.⁷² Dokumenti iz 15. i 16. stoljeća spominju i groblje oko crkve.⁷³ Nedavna devastacija okolnog terena (izgradnja pristupnog puta i vojnomanevarski iskop) devastirala je nekoliko grobova pokrivenih tankim lisnatim pločama. Zbog nedostatka istraživanja, nije moguće odrediti u kakvoj vezi s grobovima su brojni fragmenti antičke keramike i brusnog kamenja nađeni duž čitavog iskopa.

Crkva ima okruglu apsidu, gradenu, čini se, bez pravih temelja. Unutar apside nalazi se četvrtasti zidani oltar s kamenom menzom, u novije vrijeme odvaljenom i razbijenom. Na isti način zidan je i tzv. banak, kamena klupa koja prati zidove s unutrašnje strane. Crkvice je popločana kamenim četverokutnim pločama, ispod kojih su vjerojatno i grobovi. Ispod platforme na kojoj se nalazi crkva na jugozapadnoj strani nalaze se ostaci cisterne uklesane u živac.⁷⁴

CRKVA SV. NIKOLE U DOLU

Nalazi se stotinjak metara od ceste Vis - Komiža, na osojnoj strani polja. Suhozidom je ograđen okolni prostor, vjerojatno groblje.

Crkva se spominje u dokumentima iz 15. i 16. stoljeća a u nekima od njih spominje se i stanovništvo sela Dol.⁷⁵

Crkva je doživjela bar četiri pregradnje. Spomena je vrijedna gotička preslica, a i gotička luneta, uzidana u zid susjedne zgrade.⁷⁶

⁷¹ C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 120.

⁷² C. FISKOVIĆ, *n. dj.*, str. 97-98

⁷³ Isto.

⁷⁴ Vidi dokumentaciju s rekognosciranja u AMS-u.

⁷⁵ C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 111.

⁷⁶ Na zidu pročelja, desno od ulaznih vrata, vidljiv je dio zida čije kamenje je složeno tako da slični antičkoj tehnici *opus spicatum*. Položaj tog detalja s obzirom na pretpostavljene razvojne faze objekta ukazuje na to da ga se može objasniti isključivo slučajem, po postanku daleko mlađem od antičkog razdoblja.

CRKVA SV. MARIJE U PODSELJU

Prema dokumentima iz 16. stoljeća, bila je i grobljanska crkva.⁷⁷ Dedicacija Majci Božjoj starija je od 14. stoljeća, bar na to ukazuje dokument iz tog vremena.⁷⁸ Među starijim arhitektonskim oblicima, do danas je sačuvan gotički šiljati svod s dvjema pojasnicama, datiran u 14. - 15. stoljeću.⁷⁹

CRKVA SV. JURJA U VISU

Najstarija je sačuvana crkva u viškoj uvali. Položena je u smjeru istok - zapad. Presvođena je bačvastim svodom. Tijekom 15. stoljeća upotrebljavaju je pustinjaci, a u 16. stoljeću već je trošna, što nesumnjivo ukazuje na njezinu veću starost. Iz arhivskih izvora se saznaje da je nekoć imala oltar od ulomaka arhitekture iz antičke Isse.⁸⁰ Prema pučkom predanju, oko crkve su također grobovi.

NESAČUVANI SAMOSTANI U VIŠKOJ UVALI

U jednom kupoprodajnom ugovoru spominje se samostan sv. Jurja.⁸¹ Ne postoje podaci za određenje njegova položaja.

Prema predaji u predjelu Kut postojao je benediktinski samostan,⁸² na položaju zvanom *vrt Karmejanovih*, između crkve sv. Ciprijana i kapele sv. Vicka, ili sv. Barbare, kako je upisano u nekim arhivskim mapama.⁸³ Ostaci tog samostana su možda romanički natprozornici ugrađeni u zidove okolne pučke arhitekture.

U predjelu Luka situacija za precizno određenje mjesta još je teža. Jedan popis zemalja samostana sv. Nikole iz Komiže spominje u Luci česticu zvanu Opatija.⁸⁴ Možda je to današnja Patija, jugozapadno od vile Tramontana. Zanimljivi su i okolni toponimi. Stagno, ime za stubište koje vodi prema kućama Dojmi, toponim je koji se često upotrebljava za strmu ulicu, ali u dalmatinsko-

⁷⁷ D. DOMANČIĆ, *Valereova vitizacija na otoku Hvaru i Visu*, Arhivska građa o Hvaru I, 1961, str. 58.

⁷⁸ Tako zaključuje C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 91, na temelju dokumenta: SMIČIKLAS, *C D*, XIII, 345-347.

⁷⁹ C. FISKOVIĆ, *n. dj.*, str. 92.

⁸⁰ C. FISKOVIĆ, *n. dj.*, str. 96-97.

⁸¹ I. OSTOJIC, *n. dj.* (42), str. 383.

⁸² Predaju je zabilježio i I. OSTOJIC, isto, bilješka br. 2, C. FISKOVIĆ, *n. dj.*, str. 149. na ovom lokalitetu smješta ekspozituru hvarskoga dominikanskog samostana.

⁸³ Na nekim kartama u Arhivu mapa Istre i Dalmacije u Splitu tu je ucrtana i crkvice Gospe od Krunice.

⁸⁴ I. OSTOJIC, *n. dj.* (42), str. 384, bilj. br. 5.

romanskoj toponomastičkoj skupini može označavati i utvrdu s opkopom. U neposrednom susjedstvu je i položaj zvan Klapavica, toponim koji navodno duguje svoje ime brbljanju žena prilikom uzimanja vode s nekadašnjeg bunara⁸⁵ na tome mjestu. Posredno se, kao analogija, možda smije uzeti položaj Klapavice kod Klisa, prostor na kojemu su otkriveni ostaci crkve i samostana. Tamo se toponim pučkom predajom objašnjavao nekadašnjom zvonjavom crkvenih zvona.⁸⁶

ARHITEKTONSKI SPOMENICI NA OTOKU SVECU

Otok Svetac, ili Sv. Andrija, udaljen je od Komiže 26 km prema jugozapadu.⁸⁷ Obližnji otočići Kamik i Brusnik sastavljeni su od crnog granita, materijala koji je u povijesti često rabljen za izradu brusnog kamenja,⁸⁸ zahvaljujući kojemu je vjerojatno Brusnik i dobio ime.

Otok Svetac nema nikakve luke. Danas se brodovi izvlače na tzv. *skaladu*. U antičko vrijeme otok je ipak bio korišten kao zaklon, ali na temelju većeg broja pronađenih antičkih sidara može se zaključiti da je i tada bio nepodesan.⁸⁹

U središtu otoka nalazi se visoravan s tragovima antičke *vile rustike*, nedaleko od ostataka srednjovjekovnog samostanskog kompleksa.⁹⁰

Tijekom 6. stoljeća podignuta je kasnoantička utvrda na krajnjem istočnom vrhu otoka, na položaju Krajicino ili Teutin dvor.⁹¹ Prema pučkoj predaji, ondje je kraljica Teuta držala svoju flotu od 3 broda i izvlačila ih na jedno manje žalo.⁹²

Zgrada je tlocrtno podijeljena na tri dijela.⁹³ Jedan dio, ožbukani, korišten je kao cisterna. Prema ostacima poriza može se zaključiti da je imala ravan svod. Ulaz u zgradu nalazi se na sjevernoj strani. Zidovi su na nekim mjestima

⁸⁵ C. FISKOVIĆ, vidi bilješku 82.

⁸⁶ F. BULIĆ, *Sterro di una chiesa antica cristiana del VI sec. nella localitta detta Crikvina, Klapavice, nel Comune Censuario di Klis*, Bull. dalm., XXX, Split, 1907, str. 101-121.

⁸⁷ Svojim položajem dijelom otok Svetac izlazi iz granica viškog arhipelaga. Naizgled ga je i politička situacija u prošlosti odvajala od Visa. Stanovništvo je, pak do današnjih dana zadržalo predaju o svom viškom podrijetlu, a ekonomski je usmjeren na Vis. Smije se pretpostaviti da su identični odnosi vladali i u prošlosti.

⁸⁸ I. CVITANIĆ, *Otok Svetac*, u: Viški spomenici, 1968, str. 345.

⁸⁹ B. KIRIGIN - A. MILOŠEVIĆ, *Svetac*, Arheo, sv. 2, Ljubljana, 1982, str. 48.

⁹⁰ Vidi dokumentaciju s rekognosciranja u AMS-u.

⁹¹ Relativna nepristupačnost glavni je uzrok raznih nepotpunih i najčešće pogrešnih određenja ovog objekta. G. NOVAK ga određuje kao kulu samostana sv. Andrije. C. FISKOVIĆ ga navodi samo kao ruševinu. T. UJEVIĆ o njemu govori kao o mletačkoj utvrdi. Za literaturu vidi: B. KIRIGIN - A. MILOŠEVIĆ, *n. dj.*, str. 47.

⁹² Isto.

⁹³ Isto. Autori donose iscrpan opis na temelju rekognosciranja AMS-a 1981. g.

sačuvani u visini čitavog prvog kata. Debljina im varira od jednog metra pri temeljima, pa do 60 cm pri vrhu. S vanjske strane zidova (s izuzetkom istočnoga) nalaze se lezene koje se prema višim dijelovima postupno gube. Sačuvani su i prozori, ljevasto postavljeni prema unutrašnjosti, sa završnim gljivastim lukom. Po zidovima su vidljivi i četvrtasti otvori, koji mogu biti ili konstrukcijski dijelovi armature prilikom izgradnje, ili pak nosači horizontalnih podnih greda 1. kata. Zgrada je relativno dobro sačuvana. Gomila štuta uglavnom se obušila u unutrašnjost zgrade.

Utvrdu stilski možemo približiti po funkciji i arhitektonskim oblicima sličnim objektima: Toreti na otoku Kornatu,⁹⁴ te danas uništenoj utvrdi na otočiću Sveti Marko između Krka i kopna. Funkcijama ulaze u fortifikacijski lanac građen u Justinijanovo vrijeme sa svrhom osiguranja sigurnije plovidbe Jadranom.⁹⁵

Na prije spomenutoj visoravni nalaze se ostaci crkve s romaničkom apsidom unutar sklopa benediktinskog samostana.⁹⁶ Vjerojatno se radi o staroj crkvi sv. Andrije, po kojoj je otok i dobio ime. Na tome mjestu vjerojatno je postojala i predromanička crkva, čemu svjedoči ulomak arhitektonske plastike s motivom kuka, karakterističnim za razdoblje od 9. do 11. stoljeća, danas uzidan u recentniju cisternu.⁹⁷ Prema nekim podacima, s vanjske strane apsida nalaze se zrakasto postavljeni grobovi monaha, pokopanih glavom prema oltaru.⁹⁸

Sudeći prema arhivskim izvorima, ovaj samostan je u drugoj polovici 13. stoljeća pod upravom splitske biskupije. Tijekom 14. stoljeća u sporu između splitskoga i makarskog biskupa, samostan na određeno vrijeme prelazi u posjede makarske dijeceze. Nešto kasnije se kao posjednik ovog samostana javlja i duvanjski biskup. Upravitelji samostana uglavnom žive⁹⁹ u Splitu, gdje samostan posjeduje i neke zemlje na Marjanu i u Splitskom polju.

Koncem 15. stoljeća ovaj samostan pravno više ne postoji. Njegovi su čuvari pustinjaci.¹⁰⁰ Prema legendi, crkvu i samostan porušili su gusari, koji su i pobili posljednje monahe.¹⁰¹

⁹⁴ I. PETRICIOLI, *Toreta na otoku Kornatu*, Adriatica (Zbornik radova posvećen G. Novaku), Zagreb, 1970, str. 717-725.

⁹⁵ Neke identične arhitektonske elemente imaju u određenim građevinskim fazama i objekti: apsida bazilike na podnožju Torete na Kornatu, Lovrečina na Braču, Polača na Mljetu.

⁹⁶ C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 152. Ovdje je autor povezuje s benediktinskim samostanom i crkvom u Komiži.

⁹⁷ B. KIRIGIN - A. MILOŠEVIĆ, *n. dj.* (89), str. 46; C. FISKOVIĆ, *n. dj.*, str. 152.

⁹⁸ I. OSTOJIĆ, *n. dj.* (42), str. 387.

⁹⁹ SMIČIKLAS, C D, XI, 2-3, 131-134, 160-162, 354-358, C D, XII, 377-379.

¹⁰⁰ C. FISKOVIĆ, *n. dj.* (16), str. 152.

¹⁰¹ I. OSTOJIĆ, *n. dj.* (89), str. 385. Ovdje je citiran Dušan Nazorov, koji je zabilježio ovu predaju.

Ovaj tekst je prošireno predavanje, bez cjelovite foto-dokumentacije, održano u povodu izložbe *Issa - otok Vis u helenističko doba*, koje je organizirao Arheološki muzej u Splitu. Predavanje je bilo održano 20. ožujka 1984. godine.

Rukopis iz ostavštine pok. Frane Buškariola, uredništvo objavljuje u povodu desete obljetnice smrti, nažalost prerano preminulog kolege, kustosa Arheološkog muzeja u Splitu (1989.-1999.).

A CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF THE ISLAND OF VIS FROM THE 5TH TO THE 15TH CENTURY

(S u m m a r y)

The period of Late Antiquity and the Middle Ages of the island of *Vis* is almost negligibly documented. The number of archaeological monuments after the 4th century is equally disproportionate in relation to the monuments belonging to Hellenistic period. Among the objects that can be classified in the stated period, the author mentions: a bronze coin of *Valentinian III*, a lamp from *Dojmi* Collection, a product of north African workshops, often used during the early Christian period, a golden coin of the Byzantine Emperor *Leontius*, a *fibula* in the form of an animal, that the author recognizes as a goat, and two stone dishes for holy water ornamented with an effigy of an eagle with spread wings from *Dojmi* Collection. The author dates them in the 6th century and points out that they are the first monuments that indicate the existence of an early Christian church on the island.

As *Salona* developed in the first centuries AD, *Issa* lost its importance as trade port and in political sense. This initiated production for their own needs, which resulted in significant dying of their economy. These conditions were a basis for development of residential-farm buildings, *villae rusticae*. Such objects can be seen at a number of places: *Zlo polje*, *Tihobraće polje*, *Velo polje*, *Vino polje*, *Poljica*, *Podšpilje*, the area around *Komiža*, the bay of *Vis*, etc., but none of them has been systematically researched. Some buildings settlements developed faster thanks to the better position (larger area of fertile soil, vicinity of communications and alike). (In this process) the author sees it as the emergence of two Middle-Ages villages on the island of *Vis*: *Velo selo* and *Dibje selo*.

There are only few sources that mention *Vis* before the 14th century. Around the middle of the 10th century Byzantine Emperor Constantinus Porphyrogenetus mentions it in his work *De administrando imperio*, under the name of *Ies*.

Towards the end of the 10th century Iohannes Diaconus mentions that Venetians set out for the Adriatic islands led by certain Badovarius, called Bragadin, and attacked the Croatian town called *Issa*.

In 1050, when a Benedictine monastery was established on the island of *Biševo*, the permit licence was issued by a Duke of Neretva as the administrative organ. It means that there was a change in political relations in the area. Then again, in 1145 the Venetians conquer the islands of *Hvar* and *Vis* and put them under the administrative jurisdiction of Petar, Duke of *Zadar*. *Hvar* became the administrative area, which has left *Vis* administratively subject to *Hvar* ever since.

In the 13th century *Komiža* was first mentioned under the name of *Uaccameca*, which is recognized by the author as a wrong form of *Camissa*, the Proto-Indo-European (The unattested prehistoric parent language of the Indo-European languages; Indo-European.) toponym, which the author sets up against another, also Indo-European toponym *Issa*, getting a syntagma e. g. Larissa, Antissa etc.

In 1244 Bela IV presents the *Đivić* family with numerous benefits. This document is directly connected with the past of *Vis*: it is from this family that the most respected

families of *Hvar-Vis* commune descended: *Jakša*, *Hektorović* and *Lucić*. The acquired privileges were manifested in territorial pretensions, and the first who were imperilled by that were the Benedictines from the little island of *Biševo* who had to ask Manfred di Taranto, Emperor Friedrich's son, the Governor to Sicilian King Konrad, for help in 1258.

In the document from 1308 we learn that there was a special Judge of *Vis*, *iudex Lissae*, who decided disputes of limited value.

In 1358 *Vis* was under the rule of Ludovik I, and after his death under the rule of Bosnian King Tvrtko. In 1420 it was again under the rule of Venice.

Towards the end of the 15th century the inhabitants who lived in the middle of the island started moving to the coast, and the aristocrats started building their palaces and summer houses/villas in the Bay of St George.

Further on the author depicts the church of St Silvester on the island of *Biševo*, the monastery and church of St Nicholas above *Komiža* called *Muster*, the church of St Michael above *Komiža*, the church of Holy Spirit on *Hum*, the church of St Vid in the village of *Marina zemja*, the church of St Nicholas at *Dol*, the church of St Maria at *Podselje*, the church of St George at *Vis*, and the church of St Andrew on the little island of *Svetac*. The author gives precisely their orientation, certain architectural features and reconstruction within them, and at the same time states where they were mentioned in historical documents.

Translated by Danica Šantić

*Sl. 1. Sjevernoafrička svjetiljka.
Fig 1. African clay lamp.*

*Sl. 2. Zlatnik cara Leoncija I.
Fig. 2. Golden coin of Leontius I.*

Sl. 3. Kamena škropionica iz zbirke Dojmi.
Fig. 3. Holly-water font (collection Dojmi).

Sl. 4. Brončana fibula.
Fig. 4. Bronze fibula.

*Sl. 5. Crkvica Sv. Duha na Humu.
Fig. 5. The church of Holy Spirit in Hum.*